

KIRGIZCA VE ESKİ TÜRKÇE ARASINDA SÖZLÜKSEL KARŞILAŞTIRMALAR: 1. ÜNLÜLER

Mehmet Ölmez
(İstanbul)

Kırgızca komşusu Türk dilleri, Kazakça, Özbekçe ve Yeni Uygurca ile bölgesel nedenlerle, özellikle geçmişte ortak yazı dilleri olan Çağatay yazı dilinden dolayı sözcükler yönünden önemli ölçüde örtüşür. Öte yandan Kırgızcada öyle sözcüklerle karşılaşırız ki bu sözcükleri bazen ne komşusu Türk dillerinde ne de öteki Türk dillerinde görmek mümkün olur. Kırgızcanın komşusu dillerde görülmeyen bu sözcükler bazen ya yalnızca Sibirya Türk dillerinde ya da Eski Türkçeyi ele alan kaynaklarda tek örnek olarak karşımıza çıkar (krş. ET *kirgin* Ölmez 2001: 134 ile ET *uzan*- Ölmez 2007-2008).

Kırgızca'yı bu yönüyle ele almak isteyince Clauson'un ünlü sözlüğünü ele alarak bir karşılaştırma yaptım (Clauson 1972). Bu karşılaştırmada elinizdeki yazı için ilk önce ünlüleri değerlendirdim. Bu değerlendirmede ya Clauson'un *tek örnek* (hapax leg.) olarak yer verdiği örneklerle, ya da yalnızca Güney Sibirya Türk dilleri ile Anadolu Oğuzcasından yer verilen örneklerle yer verdim. Kırgızcanın komşusu Türk dillerinde yer alan örneklerle ise çok az, belirli durumlarda yer verdim (özellikle Kazakça ve Eski Uygurcanın sözcüklerini bir ölçüde koruyan Yeni Uygurca bu anlamda göz önünde bulundurulmuştur).

Kırgızca sözcükler anlamlandırılırken K. K. Yudahin'in Kırgızca sözlüğünün TDK tarafından hazırlanan 1945-1948 çevirilerini esas aldım. Yudahin'in 1940 yayınına dayanan, Taymas çevirisinde yer almayan sözcüklere ise 1965 baskısına göre yer verdim.

Hem Kırgızcanın Yudahin'e göre bütününe sözcüklerini ortaya koymak, hem de Yudahin sözlüğünün 1965 baskısında yer alan 15 000 yeni kelimeyi Türkiyeli araştırmacıların kullanımına sunmak amacıyla sözlüğü bir proje çerçevesinde yeniden ele aldım. Bu çerçevede şu anda iki adet yüksek lisans tezi aracılığıyla A'dan K'ye kadar bu çalışma yapılmış olup sözlüğün geri kalanı 2008 yılı içerisinde tamamlanacaktır (bak. Alper 2007, Tozak 2007).

Aşağıda değerlendirmeye alınan Kırgızca sözcükler alfabe sırasına göre maddebaşına alınmış, bunu Clauson'a göre ET Türkçe biçimleri izlemiştir. Yeri gelince de, seyrek olarak, öteki kaynaklara atıfta bulunulmuştur.

alımsın- [Taymas: tatmin edilmek 27 a]; Clauson'a göre ET *alımsın*- < *alım* < *al-im*; yalnızca (?) Kırgızcada görülür, krş. ED 147 a.

aŋ [Taymas: aŋ II yabani hayvan, şikâr 33 b]; Clauson'a göre ET *eŋ*, krş. Moğolca *aŋ* 'yaban hayvanı', krş. ED 166 a-b (3).

anttuu [Taymas: antlı, yeminli 36 b]; Clauson'a göre ET *andlıg* < *and+lıg* "yemin, ant", krş. ED 177 b.

aŋız [Taymas: *aŋız* I tarla 34 b]; Clauson'a göre ET *aŋız* "ekin anızı, buğday ya da diğer tahıllar biçildikten sonra tarlada kalan kökler", krş. ED 191 b-192 a.

arba- [Taymas: büyü yapmak, sihir yapmak 41 b]; Clauson'a göre ET *arva*- "büyü yapmak, sihir yapmak" kimi Güney Sibirya Türk dillerinde, Yeni Uygurcada ve

Kırgızcada görülür, krş. ED 199 a.

aşırıl- [Taymas: *aşır*- “büyütmek”ten mutavaat 55 a]; Clauson’a göre ET *aşrul*- (< *aş-ur-ul*-) “aşırılmak, geçirilmek” Yeni Uygurcada, Kırgızcada ve Osmanlıcada yaşar, krş. ED 265 a.

atkar- [Taymas: ata bindirmek; yollamak; başarmak; kocaya vermek 59 a-b]; Clauson’a göre ET *atgar*- “ata bindirmek, ata binmesine yardım etmek” (< *at+gar*-) Güney Sibirya Türk dilleri ile Kırgızcada yaşar, krş. ED 48 a.

aygırak [Dekompressor „TIFF (Unkomprimiert)“ benötigt. Yudahin 29 a; Taymas: genç aygırcık 66 a], Clauson’a göre esas olarak Kuzey Doğuda (Güney Sibirya Türk Dilleri) yaşayan sözcük ayrıca Kırgızcada da görülür. Radloff sözcüğü “*ein kleiner, junger Hengst*” olarak çevirir (Radloff s. 16). Eski Uygurca metinlerden Maitrisimit’te de karşımıza çıkan sözcük Almancaya “Antilope” olarak çevrilmiştir: *imga teke adgırak sukak başlıg tamulug tınlıglar* “Dagkeçisi, teke, antilop (?) ve ceylan başlı cehennem canlıları” UigWb 48 a; *aygır* sözünden küçültme eki +*Ak* ile oluşturulan sözcük için bak. ED 49 a ve OTWF § 2.11, özellikle kimi önceki okuma hataları için bak. s. 42.

ayım [Taymas: hanım; zevce 66 b]; Clauson’a göre ET *ayım* (< *ay* ve 1. kişi iyelik eki +*im*) Yeni Uygurca, Kırgızca ve kimi Ortaasya diyalektlerinde yaşar, krş. ED 273 a-b.

ayındoo- [Taymas: zemmetme, sövüp sayma 66 b]; Clauson’a göre ET *ayınla*- (< **ayın+la*-) yalnızca Kırgızcada yaşar, krş. ED 275 a-b.

ayırış [Yudahin 34 a; Taymas: ikiye ayırma, ayrı düşürme; ayırt etme 71 a]; *ayır*- eyleminden türeyen sözcük bugün (Clauson’a göre, ? işaretiyle) yalnızca Yeni Uygurca ve Kırgızcada görülür. İlk kez DLT’te *adriş* “ikiye ayrılan yolun başı” olarak karşımıza çıkan sözcük için bak. ED 66 a ve OTWF 265.

cığaççı [Taymas: marangoz, dülgere 207 b]; Clauson’a göre ET *ığaççı* (< *ığaç+çı* < *ı+gaç+çı*) Tuvaca, Kazakça ve Kırgızcada yaşar, Kırgızca sözcükteki *c*- (< *y*-) için bak. Tekin 1994, s. 57, ayrıca krş. ED 80 a.

eesizdik [Taymas: sahipsizlik; şahsiyetsizlik 322 b]; Clauson’a göre ET *isizlik* (< *isiz+lik*) Osmanlıca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 253 b.

egeş- [Taymas: sürtülmek; kavga etmek, münazaa etmek, ihtilaf durumunda bulunmak 323 a]; Clauson’a göre ET *égeş*- (< *ége-ş*-) Hakasçada *iges*- Kırgızcada *egeş*- olarak yaşar, krş. ED 118 b.

elde- [Taymas: sakın ahaliden gibi kabul etmek; halk arasında yaşamak 325 a]; Clauson’a göre ET *élle*- (< *él+le*-) yalnızca Osmanlıca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 126 b.

eldüü [Taymas: meskün 325 b]; Clauson’a göre ET *éllig* (< *él+lig*) bugün yalnızca Kırgızcada yaşar, krş. ED 141 b-142 a (2).

elik [Taymas: karaca 328 a]; Clauson’a göre ET *elik* bugün Kırgızca da dahil olmak üzere yalnızca bir kaç Türk dilinde yaşar, krş. ED 142 a.

emçekteş [Taymas: süt kardeşler 329 a] krş. ET *emigdeş* (İslamî dönem metinler için), Sertkaya 2007 ve ED 160 a.

emdel- [Taymas: *emde-* “üfürükçü ilaçlarıyla tedavi etmek; aşı yapmak”tan mutavaat 329 a]; Clauson’a göre ET *emle-* “tedavi etmek” eyleminin *-l-* ile biçimi edilgen yalnızca Kırgızcada görülür, *emlel-* krş. ED 161 b.

emgek [Taymas: imik, bingıldak 329 b];²⁰⁴ Clauson’a göre ET *emgek* bugün Küerik, Teleüt, Hakas dillerinin yanı sıra Kırgızcada yaşar, krş. ED 159 a-b (2).

en [Taymas: *en* II (hayvanların) kulaklarına yapılan damga, im 331a]; Clauson’a göre ET *én* ‘earmark’ Hakasça, Kazakça ve Anadolu Oğuzcası ile Kırgızcada yaşar, krş. ED 166 a (3).

erden-/erlen- [Taymas: erkeklik göstermek, erkeklik çağına ulaşmak 336 b]; Clauson’a göre ET *erlen-* (< *er* “erkek” + *le-n-*) bugün yalnızca Kırgızcada yaşar, krş. ED 230 b.

eriş [Taymas: arış, dokuma, kumaş 337 b]; Clauson’a göre ET *arış* Teleütçede *örüş*, Osmanlıcada ve Anadolu diyalektlerinde *arış*, Kırgızcada ise *eriş* olarak yaşar, krş. ED 239 a.

erksiz [Taymas: serbestlikten, hürriyetten mahrum 338 b]; Clauson’a göre ET *erksiz* (< *erk*+*siz*) Kazakça, Karayca, Tatarca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 226 a.

erktüü [Taymas: müstakil 339 a]; Clauson’a göre ET *erklig* (< *erk*+*lig*) Kazakça, Karayca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 224 a-b.

ersin- [Taymas: birisini koca saymak; kahraman 339 a]; Clauson’a göre ET *ersin-* (< *er* “erkek” + *sin-*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 238 b.

ertele- [Yudahin 1965: 963 b]; Clauson’a göre ET *értele-* (< *érte*+*le-*) Tuvaca, Osmanlıca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 213 a.

eşil- [Taymas: bükme, yırtmak fiilinden edilgen: *eşilgen kum* oynayan, bir halde kalmıyan kum 342 b]; Clauson’a göre ET *eşil-* (< 2 *eş-il-*) Kırgızcada yaşar, krş. ED 262 a.

ez [Taymas: dalgın; sağır 344 a], ET *üz* için bak. M. Ölmez (baskıda); Clauson’a göre tek örnek olan ET *üz* belki de Kırgızcada *ez* olarak yaşar, krş. ED 279 a (3).

ık [Taymas: *ık* III *ık turup atat* onu hıçkırık tutmuş 348 b]; Clauson’a göre ET *ık* “hıçkırık” yalnızca Kırgızcada ve Osmanlıcada yaşar, krş. ED 75 b.

ımırt [Taymas: alaca karanlık 353 a]; Mahmud el-Kaşgarî’ye dayanan Clauson’a göre *imir* sözü ET *ıñır*’in Oğuzca biçimidir, sözcük bugün Tuvaca, Kazakça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 162 b., bak. *ıñirt*.

ındı [Taymas: *ındı kara* gayet kara, kapkara 353 b]; Clauson’a göre ET *idi* Kırgızcada *ındı* olarak yaşar, Alper 2007’ye göre Kırgızca biçim *hindī* sözünden de gelebilir, bak. ilgili madde; krş. ED 41 b-42 a (2).

ıñırt [Taymas: akşamın alaca karanlığı 369 a], krş. *ıñirt*.

ırda- [Taymas: şarkı söylemek 358 a]; günümüz Türk dillerinin çoğunda bir *y-* veya *y-*’den gelişen *c-*, *j-* ile görülen sözcük Kırgızcada tıpkı ET’de olduğu gibi *y-*siz olarak görülür, ayrıntı için bak. Clauson *ırla-* ED 230 a.

irga- [Taymas: harekete getirmek, kimildatmak 358 a]; Clauson’a göre ET *irga-*

204

Battal’ın yer verdiği ikinci anlam “emek, çaba” ile ilişkili olup başka bir sözcüktür.

“sallamak” yalnızca (?) Kazakça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 217 b.

ırgal- [Taymas: sallanmak, kımıldamak 358 a]; Clauson'a göre ET *ırgal-* (< *ırga-l-*) yalnızca (?) Kazakça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 217 b.

ırğaş- [Taymas: müş.(areket) *ırga-*’dan 358 a]; Clauson'a göre ET *ırğaş-* (< *ırga-ş-*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 218 a.

ırıs [Taymas: talih, kısmet 359 a]; Clauson'a göre Soğdca *ryz* sözünden gelen ET *erej* Hakasça, Kazakça ve Kırgızcada *ırıs*, Özbekçede *ūroz*, Tatarcada *uras*, Anadolu'da ise *araz* ~ *uraz* biçiminde yaşar, krş. ED 200 a.

ırk [Taymas: refah 359 a]; Clauson'a göre ET *ırk* Anadolu'da ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 213 a-b.

ısılı [Taymas: sıcaklı 360 a]; Clauson'a göre ET *isiglig* (< *isi-g+lig*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 247 a.

ışkın [Taymas: ravend kökü 361 b]; Clauson'a göre Farsça *aşxuwān*, ET'de *ışgun*, Anadolu'da *ışkın* ~ *uşkun*, Kırgızcada *ışkın* olarak yaşar, krş. ED 259 a-b.

ıyın- [Taymas: ıkmak, kendini zorlamak 362 b]; Clauson'a göre ET *ıyın-* (< *ıy-in-*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 275 a.

ızırın- [Taymas: hiddetle üzerine atılmak, yumruklarla saldırmak 364 a]; Clauson'a göre ET *ısrın-* (< *ısr-in-*) yalnızca (?) Hakasça, Tuvaca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 252 a.

ildir- [Taymas: taktırmak, astırmak 366 a]; Clauson'a göre ET *ıldur-* “indirmek, indirtmek” (< *il-dur-*) Kazakça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 133 b.

ingen [Taymas: (yavru yapmış) dişi deve 369 b]; Clauson'a göre ET *ingen* Tuvaca, Yeni Uygurca Kazakça, Karakalpakça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 184 a.

inirt [Taymas: akşamın alaca karanlığı 369 a]; Clauson'a göre ET *inir* Sibir grubu Türk dillerinde ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 188 b.

irden- [Taymas: büyüme 370 a]; Clauson'a göre ET *iriglen-* (< *irig+le-n-*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 228 b.

iri- [Taymas: ekşimek, kesilmek; çürümek 371 a]; Clauson'a göre ET *iri-/irü-* “çürümek, bozulmek” Hakasça, Tuvaca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 198 b.

irik [Taymas: *irik* I iri; üç yaşında olan (enenmiş) koç 371 a]; Clauson'a göre ET *irk* Koybal, Sagay, Teleüt dilleri ile Kırgızcada yaşar, krş. ED 220 b-221 a.

irüü [Taymas: ekşime, çürüme 372 a]; Clauson'a göre ET *irig* (< *iri-*) Hakasça, Tuvaca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 222 a (1).

iske- [Taymas: *iskek* cımbız 372 a; Yudahin 1968: *iske-* koklamak 304 b]; Clauson'a göre ET *iske-* Tobolca, Yeni Uygurca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 246 b.

iydi [Taymas: tahtadan kapkacak yapılırken oymak için kullanılan bıçak 374 b]; Clauson'a göre ET *egdü* yalnızca (?) Anadolu ağızları ile Kırgızcada yaşar, krş. ED 102 b.

izdel- [Taymas: aranmak, araştırılmak 376 b]; Clauson'a göre ET *istel-* (< **is+te-l-*) yalnızca Tuvaca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 243 b-244 a.

izdöö [Taymas: araştırma, arama 376 b]; Clauson'a göre ET *isteg* (< **is+te-g*)

Hakasçada *isteg*, Osmanlıcada *istek* ve Kırgızcada *izdöö* olarak yaşar, krş. ED 242 a-b.

okşoo [Taymas: *okşo-* “benzemek”ten eylem adı 588 a]; Clauson’a göre ET *oxşag* Karayca, Tatarca, Anadolu diyalektleri ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 96 b.

okto- [Taymas: silâhı kurmak 588 b]; Clauson’a göre ET *okta-* (< *ok* “ok” +*ta-*) Hakasça, Tuvaca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 81 b.

oktos- [Taymas: âni bir dönüş yapmak, birden bire bir yana sıçramak 588 b]; Clauson’a göre ET *oktaş-* (< *okta-ş-*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 82 b.

oktuk [Taymas: ok, kurşun, gülle malzemesi 588 b]; Clauson *okluk* maddesinde sözcüğün Kırgızca ve Osmanlıcada yaşadığını belirtir. Ancak Kırgızca sözcük, Clauson’un belirttiği gibi “sadak, ok kabı” anlamında olmayıp “ok yapmaya yarayan malzeme vb.” anlamındadır. Kırgızcada da “ok kabı” Türkçede olduğu gibi, Moğolcadan alıntı olan *saadak*’tır (Taymas 626 a-b), krş. ED 85 a.

oorun- [Taymas: ağrı hissetmek 596 a]; Clauson’a göre ET *agrin-* (< *agrı-n-*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 92 a.

oozan- [Taymas: söylemek, demek; ağza almak 597 a]; Clauson’a göre ET *agzan-* (< *agız+an-*) Hakasça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 98 b.

oozdon- [Yudahin 573 a; Taymas *oozdan-* ağız hususunda benzemek 597 a]; bugünkü Türk dilleri arasında yalnızca Hakasça ve Kırgızcada muhtemel **agızlan-* eylemi görülür. Sözcük Hakasçada şu biçimlerde görülür: *aasta-* /*aastirğa*/ “birisi hakkında konuşmak” (< *ağız+la-*); *aastan-* /*aastanargal*/ “1. kendi hakkında konuşmak; 2. küfürleşmek: *aastançam* şeref sözü veriyorum, and içiyorum, birisi hakkında” (< *ağız-la-n-*); *uustan-* /*uustanargal*/ “küfretmek, ağızını bozmak” (< *uus+ta-n-* bak. *aastan-*); *uustancih* “küfürbaz, ağız bozuk” (< *uustan-cih*) [M. Ölmez, *Hakasça Etimolojiler*, yayımlanmamış çalışma]. ET’de tek örnek olarak kaydedilen ve “ezberden okumak, okumak” olarak çevrilmiş olan *agızlan-* için bak. ED 98 b, UigWb 62 b (burada *agazlan-*), OTWF 510.

op [Taymas: *op* I nefes, soluk 597 a]; Clauson’a göre ET *opla-* (< *op+la-*) Osmanlıca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 11 a.

ornoo [Taymas: *orno-* “yerinde pekleşmek, sokulup kalmak”tan eylem adı 599 b]; Clauson’a göre ET *ornag* (< *orna-g* < *orun+a-g*) yalnızca Kırgızcada yaşar; yine ona göre Teleütçe *urna* “sokma, katma, ekleme” de burasıyla ilgili olabilir, krş. ED 234 b.

orunçu [Taymas: yatak, döşek 601 a]; Clauson’a göre ET *orunçı* (< *orun+çı*) yalnızca Tuvaca, Teleütçe, Hakasça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 236 b.

oygor- [Taymas: tasavvur etmek, tasarlamak 604 a]; Clauson’a göre ET *odgar-* (Clauson: **od+gar-*), değişik anlamlarla Teleütçe ve Kırgızcada yaşar; Halaçça *odgar-*, Eski Osmanlıca *oyar-* için bak. Ölmez 1998, s. 42 ve 43; krş. ED 48 a.

öñ [Taymas: *öñ* III yüz, çehre, beniz 611 a]; Clauson’a göre ET *öñ* Kazakça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 167 b-168 a (2).

öñdön- [Taymas: benzemek; tazeleşmek 611 a-b]; Clauson’a göre ET’de renklenmek, renkli olmak” eylemi Kırgızcada “benzemek” ve “tazeleşmek” anlamlarıyla görülür. “tazeleşmek” anlamını hastalanan, yüzünün rengi uçan birisine

daha iyi duruma geldiğinde Türkçede “yüzüne renk geldi” denmesiyle karşılaştırabiliriz, ET *önlen-* krş. ED 186 a-b.

öngöç [Taymas: yemek borusu 611 b]; krş. Tuv. *ööş* TuwW 234 b; ET *önüç* krş. ED 172 a-b.

önür [Taymas: kaftanın yahut paltonun eteğinin yan kısmı vb. 612 b]; Clauson'a göre ET *önür* (krş. ED 1 *ön* 167 b), Osmanlıca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 188 b.

örmök [Taymas: Kırgız dokuma tezgahı 615 a]; Clauson'a göre ET *örmek* (< *ör-* “örmek”) Kazakça ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 231 b.

örttöl- [Taymas: yakılmak, kundaklanmış olmak 615 b]; Clauson *örtel-* “yanmak, yakılmak” maddesinde, *örte-l-* olarak “yalnızca (?)” Hakasçada yaşadığını belirttikten sonra Kırgızca ve Kazakçaya yer vermiştir. Eğer burada **örtel-* eyleminde bir *-t-* ikizleşmesi yoksa, Kır. biçim *ört+le-l-* eylemine gider, aynı şekilde bak. Kır. *örttös-*; krş. ED 209 a-b.

örttös- [Taymas: karşılıklıca kızışmak 615 b]; Clauson'a göre ET *örteş-* (< *ört* “ateş, yalım” + *e-ş-*) Hakasça, Tatarca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 211 a.

örüş [Taymas: avul yakınındaki otlak, mer'a 615 b]; Clauson *örüş* “yükselme” (< *ör-* “örmek, yükseltmek”) maddesinde sözcüğün bir ihtimalle “yayla” anlamıyla Kırgızcada yaşadığını kaydeder; krş. ED 239 b.

örüü [Taymas: istirahat, konak, mola 616 a]; Clauson *örüg* madesinde Kır. için *örgü* ve *örgül* biçimlerini verir. Oysa Kırgızcada tam da ET *örüg*'ün devamı olan *örüü* yaşamaya devam etmektedir; krş. ED 222 b.

örüülük [Taymas: eskiden gelip konmuş olanlar tarafından yeni göçüp gelenlere getirilen ikram (yemek v.s.) 616 a]; Clauson'a göre ET *örüglük* (< *örüg+lük*) Kazakça, Anadolu diyalektleri ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 228 a.

östön [Taymas: doğrudan-doeruya nehirden ayrılmış olan sulama kanalı 616 a]; Clauson'a göre ET *östen* Yeni Uygurca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 242 b.

öş [Taymas: sığır hayvanına haykırmak 616 b]; Clauson, ET *oş* “hayvanları sürmek, dehlemek için kullanılan haykırmak, seslenme” olarak ele aldığı sözcüğün Kırgızcada *öş* ve *üşş* biçiminde yaşadığını belirtir, ancak her ikisi de yansıma olan sözcüklerden *üşş*'ü buradan çıkartmak gerekir (*üşş* “derin ve ağır iç çekmek sesini taklittir” Taymas 798 b); krş. ED 254 b (2).

uguu [Taymas: ışıdileni kavrama; anlama, idrak 780 b]; Clauson'a göre ET *ukug* (< *uk-ug*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 83 a.

uloo [Taymas: birleştirme 782 b]; Clauson'a göre ET *ulag* (< *ula-g*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 136 a.

uluksun- [Taymas: kendini ulu saymak, ululuk taslamak 782 b]; Clauson ET *ulugsın-* eylemini soru işaretiyle Kırgızca biçimle karşılaştırmıştır. Clauson'u şüpheye sevkeden herhalde Kırgızcada **uluuzun-* ~ **uluusun-* yerine *-k-* ile *uluksun-* ile karşılaşmamızdır. Bunu Kırgızcada *-Ug* ses öbeğinin *-UU* olmasından önce *+sun* eki ile **ulugsun-* eyleminin kurulması ve daha sonra da *s*'nin etkisiyle *g* ünsüzünün ötümsüzlüşerek *k* olmasına bağlayabiliriz. *s* öncesinde *g*'nin ötümsüzleşip *k* oluşu için bak. ET *ögsüz* = TT *öksüz*, ET *egsük* = TT *eksik* vb. krş. ED 140 a-b.

unaş- [Taymas: *una-* “tasvip etmek, muvafakat etmek”ten müşareket 783 b];

Clauson'a göre ET *unaş-* (< *una-ş-*, *una-* ED 171 b) yalnızca Yeni Uygurca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 191 a.

urundu [Taymas: eziyet, *at urundu kıldı* ata eziyet etti, bitkin bir hale getirdi 786 a] Sözcük Clauson'a göre yalnızca Kırgızcada görülmektedir; Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi'nde de görülen sözcük "dövüşme, vuruşma" anlamlarına yakın kullanılmaktadır, bak. OTWF s. 339 (< *ur-untı*), ayrıca krş. Çengel 2005, s. 140, *urundı*, krş. ED 237 a.

uşakçı [Taymas: dedikoducu, iftiracı]; Clauson'a göre ET *uşakçı* (< *uşak ~ uvşak+çı* ED 16 a) Kazakça, Tatarca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 259 b.

uyçu [Taymas: sıgırtmaç (sığır çobanı) 790 b]; Clauson'a göre ET *udçı* (< *ud+çı*) Güney Sibiry (Türk dillerinde) ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 44 a.

uzan- [Taymas: çalışmak, bir zanaatla meşgul olmak 792 a]; Clauson'a göre ET *uzan-* eyleminin bugünkü örnekleri için bak. M. Ölmez, Tanıtma: Dolganische Wortschatz Supplement, *TDA* 17, 2007; krş. ED 289 a (1).

uzata [Taymas: boyunca, boyuna, boyuna giden 792 b]; Clauson'a göre ET *uzatı* (< *uza-t-ı*) Hakasça, Osmanlıca ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 282 b.

ük- [Taymas: övütmek, ufalamak 793 b]; Clauson *ögi-* "öğütmek" maddesinde Kır. *ük-* ile Tuv. *öge-* eylemlerine de yer verir. Tuvaca eylem "öğütmek" anlamıyla değil de ovmak, ovalamak; kaşımak; sürmek" anlamıyla karşımıza çıkmaktadır, daha önce TuwW'da kökenini soru işaretiyle bıraktığım sözcük buraya, ED 101 b'ye bağlanmalıdır (bak. TuwW 231 b); öte yandan Yudahin'in 1965 baskısında sözcüğe bulunması gereken, *ük-* olarak yer alması gereken sayfada rastlayamayız, krş. Yudahin 1965 s. 820; krş. ED 101 b.

ükök [Taymas: erzak muhafazası için kullanılan küçük sandık 793 b]; Clauson'un günümüz Türk dilleri için yalnızca Tuvaca ve Kırgızca için verdiği bu şekil büyük bir ihtimalle Moğolcadan ödünçlemedir, bak. TuwW 286 b; ET *ükek* için krş. ED 105 a-b.

ünü- [Taymas: bir şeyin içine saplanmak, bir şeyi delmek, delik açmak 795 b], ET *ün-* "delmek, oymak" için bak. Kargı 1991, s. 84-86; krş. ED 169 b.

ürkün [Taymas: telaş, panik, kargaşalık 796 b]; Clauson'a göre ET *ürkün* (< *ürk-ün*) yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 225 b (1).

ürpök [Taymas: ürpermiş 797 a]; Clauson'a göre ET *ürpek* (< **ürpe-k*) yalnızca (?) Kazakçada, belki de Anadolu diyalektleri ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 198 b-199a.

ürün [Taymas: *ürün-baran* şafak, fecir 797 b]; Clauson'a göre ET *ürün* Yakutça ve Kırgızcada yaşar, Anadolu'daki *ürün* "süt, yoğurt" da yine ona göre burasıyla ilgilidir, krş. ED 233 b-234 a.

üşü- [Taymas: *üşü-* I burgulamak 798 b]; Clauson'a göre ET *üş-* "burguyla delmek" yalnızca (?) Kırgızcada yaşar, krş. ED 256 a (2).

üzüş- [Taymas: hep beraber koparmak, koparışmak 801 b]; Clauson'a göre ET *üzüş-* (< *üz-üş-*) yalnızca (?) Osmanlıcada ve Kırgızcada yaşar, krş. ED 290 b.

CLAUSON, Sir Gerard, 1972: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

ÇENGEL, Hülya Kasapoğlu, 2005: *Kırgız Türkçesi Grameri*, Ankara.

ED = CLAUSON1972

ERDAL, Marcel, 1991: *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon*, I-II, Wiesbaden.

ET = Eski Türkçe

KARGI, Zühal, 1991: "Şecere-i Terākime'deki Manzum Parçalar Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları* 1991: 80-97.

Kır. = Kırgızca

OTWF= ERDAL1991

ÖLMEZ, Zühal, "Kırgızlar ve Kırgızca", *Çağdaş Türk Dili*, Sayı 101, Temmuz 1996: 25-33.

ÖLMEZ, Mehmet, 1998: "Eski Uygurca *odug sak* İkilemesi Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları*, 8: 35-47.

—, 2001: "Tuvacanın Eskiliği Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları*, 11: 133-138.

—, 2007: *Tuwinischer Wortschatz / Tuvacanın Sözcükleri*, Wiesbaden.

—, 2007-2008 (baskıda) "'Tek Örnek' Tek Örnek Değildir: Eski Türkçe üz 'sağır' Sözü Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, Şinasi Tekin Hatırasına.

RADLOFF, Wilhelm, 1893: *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*. I, Sanktpeterburg'.

RÖHRBORN, Klaus, *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, 1-6, Wiesbaden 1977-1998.

SERAP, Alper, 2007: *Kırgızca Sözlüğün ç, e, ı, i Harfleri ve Etimolojileri*, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, İstanbul.

SERTKAYA, Osman Fikri, 2007: "Sağın 'doktor/hekim'", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 665, 5 /2007: 395-403.

STACHOWSKI, Marek, 1998: *Dolganischer Wortschatz. Supplementband*, Kraków.

TAYMAS = YUDAHİN 1945-1948

TEKİN, Talat, 1994: "Türk Dillerinde Önseste y- Türemesi", *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4: 51-66.

TOZAK, Abide, 2007: *Kırgızca Sözlüğün c-d Harfleri ve Etimolojileri*, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, İstanbul.

TuwW = M. Ölmez 2007

UigWb = Röhrborn

YUDAHİN, K. K., 1945-1948: *Kırgız Sözlüğü*, Çeviren: Abdullah TAYMAS, Ankara.

—, 1965: *Kirgizsko-Russkiy slovar*, Moskva.